

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Esir, *en-Nihâye*, "hşb" md.; *Lisânü'l-'Arab*, "hşb" md.; *Tâcü'l-'arûs*, "hşb" md.; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 101-103; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâşe), s. 622; Belâzûrî, *Ensâb*, V, 231, 242, 270, 272; Dineverî, *el-Ahbbârü't-tuvâl*, s. 289-290; İbn Rüste, *el-A'lâku'n-nefise*, VII, 218; Taberî, *Târîh* (de Goeje), II, 684, 693, 694-695, 1798, 1804; İbn Abdürabbih, *el-'İk-dû'l-ferid*, II, 408; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb* (Abdülhamîd), III, 106; a.mlf., *et-Tenbih* (nşr. Abdullah İsmâil es-Sâvî), Kahire 1357/1938, s. 270; Makdisî, *el-Bed' ve't-târîh*, V, 133; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Egânî*, IX, 17, 19; Hârizmî, *Mefâtihu'l-'ulûm*, Kahire 1342, s. 21; İbn Hazm, *el-Faṣl* (Umeire), V, 45; Ebû'l-Meâlî, *Beyânü'l-edyân* (trc. Yahyâ el-Haşşâb, *Mecelletü Külliyyeti'l-âdâb*, XIX/1, Kahire 1957 içinde), s. 39; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, IV, 250-251; B. Lewis, *The Assassins: a Radical Sect in Islam*, London 1967, s. 128; J. Wellhausen, *İslâmiyetin İlk Devrinde Dini-Siyasî Muhalefet Partileri* (trc. Fikret İşıltan), Ankara 1989, s. 130, 138; İsrail Friedlaender, "The Heterodoxies of the Shi'ites in the Presentation of Ibn Hazm", *JAOS*, XXVIII (1907), s. 62-63; XXIX (1909), s. 93-95; W. F. Tucker, "Ebû Mansûr el-İclî ve Mansûriyye" (trc. E. Ruhi Fiğlalı), *AÜ İlahiyat Fakültesi İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi*, sy. 5, Ankara 1982, s. 225; C. van Arendonk, "Khashabiyya", *El²* (İng.), IV, 1086-1087; M. Chouëmi, "Kafir-kub", a.e., IV, 411.

MUSTAFA ÖZ

HAŞEVİYYE

(bk. HAŞVİYYE).

HAŞHAŞ

Kapsülünden afyon,
tohumundan yağ elde edilen
tarım bitkisi.

Haşhaş kelimesi, bitkinin kapsülü salandığında tohumların çıkardığı sestene kaynaklanan taklidî (onomatopeik) bir isim olmalıdır; çivi yazılı Hitit tabletlerinde rastlanan en eski adı *haššikanın* da yine aynı sestene türediği düşünülebilir.

Haşhaş (*Papaver somniferum*), gelincikgiller familyasından 30-200 cm. boyunda bir yıllık otsu bir bitkidir. Yaprakları sapsız ve kenarları dişli, dalların ucunda tek başına açan beyaz veya mor renkli çiçekleri büyük ve meyveleri (kapsül) 4-5 cm. çapında yaklaşık küre biçimindedir. Meyvesi tepeciğinin altından delikler halinde açılmasına p. s. spontaneum (açık haşhaş), açılmayana p. s. anatolicum (Anadolu haşhaşı, kör haşhaş) denir. Tohumlar küçük, böbrek biçiminde ve beyaz, kirli sarı veya morumsu siyah renkli olur. Dünya genelinde birçok kültür formu bulunan haşhaşın eskiden beri Türkiye'de hemen hemen yalnız kör haşhaş türünün tarımı

yapılır. Bu türün, çiçekleriyle tohumları beyaz (var. *albascens*) veya mor (var. *violascens*) olmak üzere iki önemli çeşidi vardır. Bunlardan beyaz çiçekli olanı (ak haşhaş) afyon, diğeri yağ elde etmek için ekilir. Birçok türü bulunan yabancı haşhaşların çoğu bir yıllıktır. Kiremit kırmızısı renkli büyük çiçekleri olan çok yıllık türlerin ise (p. orientale, p. pseudo-orientale) morfin taşımadıkları için uyuşturucu bir etkileri yoktur.

Haşhaş kapsülüne haşhaş başı veya kellesi denir. Kapsül, henüz olgunlaşmadan özel bir bıçakla çizilmesi sonucu kısa sürede katılaştıran bir süt salgılar. Bu sütlerin bir araya toplanıp yoğunlaşmasıyla afyon denilen uyuşturucu ve ağrı kesici madde elde edilir. Bugün Türkiye'de Bolvadin'de kurulmuş olan afyon alkaloitleri fabrikasında ham afyon işlenerek morfin ve kodein gibi alkaloitler üretilmektedir. Kapsülün olgunlaşmasının ardından kırılarak çıkarılan haşhaş tohumunun kavrulduktan sonra sıkılmasıyla haşhaş yağı elde edilir. Açık sarı renkli, uçucu ve lezzeti hafif tatlı olan bu sıvı yağ haşhaş yetiştirilen bölgelerde yemeklere konur. Haşhaş yağı, aslında uyuşturucu etkisi bulunmamakla birlikte kapsül kırılırken küçük parçaların ve tozun tohuma karışması sebebiyle çok az miktarda afyon alkaloitleri ihtiva eder ve bu yüzden alışık olmayanlara baş ağrısı verir. Ezilen tohumların hamura katılması ile haşhaşlı ekmek yapılır; haşhaş küspesi de çok değerli bir hayvan yemidir.

Anadolu'da haşhaş tarımının insanların yerleşik hayata geçtikleri yıllara kadar gittiği tahmin edilmekte, hakkındaki ilk yazılı bilgilere de milâttan önce II. binyle ait Hitit tabletlerinde rastlanmaktadır. Zamanla haşhaş tarımı buradan çevredeki bölgelere, daha sonra da afyon üretimi kuvvetli bir ihtimalle İslâm tıbbının etkisi ve müslüman tâcirlerin aracılığıyla Hindistan ve Çin'e kadar yayılmıştır.

Bütün dünya devletlerinde olduğu gibi Türkiye'de de afyon kullanımını engellemek amacıyla haşhaş ekimine Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden bu yana belli sınırlamalar getirilmiştir. 1933 yılından beri özel izne tâbi olan haşhaş tarımı, 1974'te alınan Bakanlar Kurulu kararı uyarınca sadece Afyon, Burdur, Denizli, Isparta, Konya, Kütahya ve Uşak illerinde yapılmakta ve toplanan kapsüller fabrikada işlenmek üzere çizilmeden Toprak Mahsulleri Ofisi'ne satılmaktadır (haşhaşın dinî ve hukukî hükümleri için bk. AFYON).

BİBLİYOGRAFYA :

Fethi İncekara, *Türkiye'de Haşhaş Çeşitleri ve Bunların Tohum ve Afyon Bakımından Değerleri* (doktora tezi, 1949, AÜ Ziraat Fakültesi); Turhan Baytop, *Türkiye'nin Tıbbi ve Zehirli Bitkileri*, İstanbul 1963, s. 148-176; a.mlf., *Farmakognozi Ders Kitabı*, İstanbul 1974, II, 113-128; a.mlf., *Türkiye'de Bitkiler ile Tedavi, İstisnâ ve Bitkilerin Gıda ve Tıbbi Değeri*, İstanbul 1984, s. 244-248; Hayri Ertem, *Boğazköy Metinlerine Göre Hititler Devri Anadolu'nun Florası*, Ankara 1987, s. 16-19.

TURHAN BAYTOP

HAŞHAŞİLER

(bk. HAŞİŞİYYE).

HÂŞİM (Benî Hâşim)

(بنو هاشم)

Kureyş kabilesinin
Hz. Peygamber'in de
mensup olduğu kolu.

Kabileye adını veren Hâşim b. Abdümenâf'ın soyu Fihri (Kureyş) b. Mâlik yoluyla Adnân'a ulaşır. Hâşim'in soyu oğullarından Abdülmuttalib ile devam etmiş, diğer oğullarının nesli zaman içinde kesilmiştir. Benî Hâşim (Hâşimoğulları), Abdülmuttalib'in dört oğluna (Abbas, Ebû Tâlib, Hâris, Ebû Leheb) nisbet edilen Abbâsîler, Tâlibîler, Hârisîler ve Lehebîler'den teşekkül ediyordu. Abdülmuttalib'in diğer oğlu ve Hz. Peygamber'in babası Abdullah'ın soyu ise Resûl-i Ekrem'in kızı Fâtıma yoluyla devam etmiştir. Benî Hâşim, Ali b. Ebû Tâlib'e nisbetle Alevîler, Akil b. Ebû Tâlib'e nisbetle Akilîler ve Ca'fer b. Ebû Tâlib'e nisbetle Ca'ferîler, Hz. Hasan'a nisbetle Hasenîler (şerifler), Hz. Hüseyin'e nisbetle Hüseyinîler (seyyidler) gibi çeşitli tâli kollara ayrılmıştır. Resûl-i Ekrem'in soyunu devam ettirdikleri için seyyidler ve şerifler müslümanlar arasında diğer Hâşimîler'den daha fazla itibar görmüştür.

İslâmiyet'in doğduğu sırada yerleşik bir hayat süren Benî Hâşim, Kureyş kabilesinin diğer kolları gibi geçimini ticaretle temin ediyordu. Kureyş'in yaz ve kış seyahatleri, ilk defa Kureyş'in reisi ve Hâşimîler'in atası olan Hâşim b. Abdümenâf tarafından düzenlenmiş ve gelenek haline getirilmiştir. Kureyş'in önemli iç mücadelelerinden biri olan Mutayyebî-Ahlâf çekişmesinde Mutayyebî'nin reisliğini yapan Hâşim, bu çekişmenin ardından barışın sağlanması üzerine *rifâde** ve *sikâye** görevlerini üstlendi. Onun ölümünden sonra bu görevler önce kar-

HÂŞİM (Benî Hâşim)

deşi Muttalib'e, ardından oğlu Abdülmuttalib'e intikal etti. Cürhümlüler'in, üzerini kapatarak yerini belirsiz hale getirdikleri Zemzem Kuyusu'nu yeniden halkın hizmetine sunması Abdülmuttalib'in şöhetini arttırdı. Kureys kabilesi mensupları aralarındaki meselelerde onun görüşüne başvurulardı. Abdülmuttalib'den sonra Benî Hâşim'in liderliği oğlu Zübeyr'e geçti, kabile ficâr savaşlarına onun sevk ve idaresinde katıldı. Zübeyr, Benî Teym kabilesinden Abdullah b. Cüd'ân ile birlikte hilfû'l-fudûl cemiyetinin kuruluşunda en önemli rolü oynadı. Genç yaşına rağmen Hz. Muhammed de bu cemiyetin kuruluşunda yer almıştı. Zübeyr'in ölümü üzerine Ebû Tâlib Benî Hâşim'in reisi oldu ve bu görev ölümüne kadar (619) onun uhdesinde kaldı. Dedesi Abdülmuttalib'in ölümünden sonra (577) amcası Ebû Tâlib'in himayesinde büyüyen Hz. Muhammed, onun Benî Hâşim'in reisi olduğu dönemde vahiy almaya başladı ve peygamberliğinin Mekke bölümünün büyük bir kısmı onun zamanında geçti. Ebû Tâlib, iman ettiğini açıkça söylememesine rağmen hayatı boyunca yeğenini himaye etti.

Benî Hâşim'den Hz. Peygamber'e ilk iman eden kimse, Ebû Tâlib'in o sırada henüz çocuk yaşta olan oğlu Ali'dir. Onu diğer oğlu Ca'fer ile Ubeyde b. Hâris ve Hamza takip etti. Mekke devrinde Ebû Leheb ve Ebû Süfyân dışında mümin müşrik bütün Hâşimîler Resûl-i Ekrem'in yanında yer aldılar ve bundan dolayı üç yıl süreyle Şi'bû Ebî Tâlib'de sosyal ve ekonomik boykota mâruz kaldılar.

Abdülmuttalib'in oğullarından Abbas ve Hamza İslâmiyet'i kabul ederken Ebû Leheb hayatı boyunca Müslümanlığın en azılı düşmanlarından biri oldu. Müslüman olan Hâşimîler'in bir kısmı Medine'ye hicret etti. Bedir Gazvesi'ne Hz. Ali ve Hamza Resûl-i Ekrem'in yanında katılırken Mekke'de ikamet eden bazı Hâşimîler müşriklerin safında yer almak zorunda kaldılar. Müşrikler, kendi saflarında bulunan Benî Hâşim mensuplarını ve müttetiklerini İslâm ordusu saflarına geçmelerinden korktukları için bir çadırdı toplayıp başlarına nöbetçi diktiler (İbn Sa'd, IV, 11). Bedir Gazvesi'nde esir alınan Abbas ve diğer Hâşimîler fidye karşılığında serbest bırakıldı. Abdülmuttalib'in oğlu Hâris'in nesli başta olmak üzere bazı Benî Hâşim mensupları Mekke'nin fethinden önceki tarihlerde müslüman oldular. Ebû Leheb'in oğulları Utbe

ve Muattib ise Mekke'nin fethinden sonra İslâmiyet'i kabul ettiler.

Halife seçiminde kendilerine danışılmadığı için başlangıçta Hz. Ebû Bekir'e karşı çıkan Hâşimoğulları kısa süre sonra ona biat ettiler. Benî Hâşim mensupları, Hz. Ebû Bekir ve Ömer dönemlerinde idarede görev almadılar. Ancak her iki halife de gerektiğinde onlarla istişare edip görüşlerinden faydalandı ve kendilerine saygı gösterdi. Hz. Ömer divan tertibine Benî Hâşim'den başladı. Hz. Ali, Ömer'in tayin ettiği şûra üyeleri arasında yer aldı. Benî Hâşim Hz. Osman'a da biat etti ve ilk iki halifeye takındığı ılımlı tavrı hilâfetinin ilk altı yılında ona karşı da devam ettirip kendisine yardımcı oldu. Bu dönemde Hz. Hasan, Hüseyin ve Abdullah b. Abbas fetihlere nefer olarak katıldılar. Hz. Osman'ın hilâfetinin ikinci yarısında ortaya çıkan huzursuzluklar ve onun öldürülmesiyle sonuçlanan olaylar Benî Hâşim'i de etkiledi. Hz. Ali icratlarından dolayı Osman'ı eleştirdi. Ancak bu dönemde de Benî Hâşim'in muhalif tavrı genellikle halifeyi ikaz etmekten öteye geçmedi. Hz. Osman'ın evi kuşatıldığında Ali onu korumak için oğullarını görevlendirdi. Osman'ın öldürülmesinden sonra hilâfet makamına geçen Hz. Ali, onun Benî Ümeyyeli valilerini azlederek yerlerine ensardan ve amcası Abbas'ın oğullarından valiler tayin etti. Bu şekilde devlet idaresini ele geçiren Benî Ümeyye'ye mensup valiler tasfiye edilmiş oldu. Başta Suriye Valisi Muâviye olmak üzere Benî Ümeyyeliler Hz. Ali'ye biat etmeyip ona karşı çıktılar.

Hz. Hasan'ın, kardeşi Hüseyin'in ve diğer bazı Hâşimîler'in karşı çıkmasına rağmen hilâfeti şartlı olarak Muâviye'ye teslim etmesinden sonra (41/661) Kûfe'deki Hâşimîler Medine'ye taşındılar. Muâviye, Benî Hâşim'e idarede görev vermeyip onları hediyelerle, para ile elde etmeye çalıştı. Hz. Hasan'ın vefatı üzerine (49/669) Benî Hâşim'in lideri durumuna gelen Hz. Hüseyin, Yezid b. Muâviye'ye vahiht olarak biat etmediği gibi hilâfete geçince de biat etmedi. Kûfeliler'in ısrarlı talepleri üzerine başsırs bir isyan teşebbüsünde bulundu. Onunla birlikte yaklaşık yirmi beş Hâşimî Kerbelâ'da Yezid'in ordusu tarafından şehid edildi (10 Muharrem 61/10 Ekim 680). Bundan sonra Harre Savaşı'na (63/683) katılan iki Hâşimî, Fazl b. Abbas b. Rebîa ile Ebû Bekir b. Abdullah b. Ca'fer Emevî ordusu tarafından öldürüldü. Emevî iktidarının sonlarına doğru Hz. Hüseyin'in torunların-

dan Zeyd b. Ali'nin (ö. 122/740), onun oğlu Yahyâ'nın (ö. 125/743) ve Ca'feriler'den Abdullah b. Muâviye'nin (ö. 129/746-47) isyanları başarısızlıkla sonuçlandı. Bu şekilde Benî Hâşim'in Hz. Ali'nin mensup olduğu Tâlibî kolu Emevîler döneminde büyük bir darbe yemiş oldu. Abbasoğulları'nın 100 (718-19) yılında Emevîler'e karşı başlattığı hareket başarı ile sonuçlandı ve adını Hâşim'in torunu Abbas b. Abdülmuttalib'den alan Abbâsî Devleti kuruldu (750). Abbâsî hânedanına ilk atalarına nisbetle Hâşimîler de denilmektedir.

Hicretten ve özellikle Mekke'nin fethinden sonra asıl yurtları olan Mekke'yi terk edip Medine'ye yerleşen Benî Hâşim mensupları İslâm fetihlerinin ardından başta Irak, Mısır ve Suriye olmak üzere çeşitli bölgelere dağıldılar.

İslâm'dan önceki dönemde Benî Hâşim ile (Hâşimîler) Benî Ümeyye (Emevîler) arasında çeşitli mücadeleler olmuş, fakat bunlar savaşa dönüşmemiştir. Meydânî, ficâr savaşlarından Yevmü Şemtâ'nın Benî Hâşim ile Benî Abdüşems arasında meydana geldiğini kaydetmekte (*Mecma'u'l-emşâl*, IV, 5), Ömer Rızâ Kehhâle de Yevrnü Şemtâ'yı Benî Hâşim'in katıldığı savaşlardan saymaktaysa da (*Mucemû kabâ'ili'l-'Arab*, III, 1207) bu bilgiler doğru değildir. Nitekim en eski müelliflerden olan Ebû Ubeyde (*Eyyâmü'l-'Arab*, II, 515) ve Belâzûrî (*Ensâb*, I, 102), Yevmü Şemtâ'nın Kureys ve Kinâne ile Hevâzin arasında cereyan ettiğini belirtmektedir. Bu savaşta Zübeyr b. Abdülmuttalib'in kumandasındaki Benî Hâşim Kureys ordusu içinde yer almıştır.

Hâşimîler'le Emevîler arasında Câhiliye devrinden beri mevcut olan rekabet ve mücadele İslâmî dönemde de devam etmiştir. Emevî liderlerinin Hz. Peygamber'e aşırı düşmanlıklarının ve Müslümanlığı kabul etmekte geç kalmalarının asıl sebebi budur. Bedir Gazvesi'nde bazı ileri gelen Emevîler'in Hâşimîler tarafından öldürülmesinin intikamını Emevîler Uhud'da Hz. Hamza'yı şehid etmek suretiyle aldılar. Bu mücadele Ali-Muâviye mücadelesiyle yeniden kızıştı. Emevîler devri boyunca pek çok Hâşimî öldürüldü. Abbâsîler iktidarı ele geçince Benî Hâşim mensuplarının intikamını Benî Ümeyye'den çok kanlı bir şekilde aldılar.

Abbâsîler'in ilk devrinden itibaren Hâşimiyye kelimesi, halife olacak kimsenin Hz. Peygamber'le erkek tarafından akrabalığı bulunması esasını benimseyen Ab-

bâsi ailesi ve onların idaresini tasvip edenler için kullanılmıştır.

XIX. yüzyılın sonlarında başta G. van Vloten olmak üzere bazı âlimler, Emevîler devrinde Hâşimiye diye anılan ve imâmetin Hz. Ali'nin oğullarından Muhammed b. Hanefiyye'nin büyük oğlu Ebû Hâşim'e geçtiğine inanan dinî ve siyasî bir fırkanın mevcut olduğunu tesbit etmiş ve bu fırkanın Ebû Hâşim'e nisbet edildiğini ileri sürmüşlerdir. Ebû Hâşim, Emevî Halifesi Süleyman b. Abdülmelik'i Dimaşk'ta ziyaret etmiş, halife ilim ve faziletlerinden dolayı kendisini takdir ettiğini söylemiş, ancak faaliyetlerinden endişe ederek yolda onu zehirletmişti. Öleceğini anlayan Ebû Hâşim yanındakilerden kendisini, Abbâsî taraftarlarının merkezi Humeyme'de bulunan amcazadesi Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbas'a götürmelerini istemiş, amcazadesiyle buluşan Ebû Hâşim imâmetin kendisinden sonra Abbasoğulları'na geçmesini vasiyet etmişti (bk. EBÛ HÂŞİM, Abdullah b. Muhammed). Ebû Hâşim'in bu vasiyeti, ölümünden (sonra 98/716-17) imâmetin Ali evlâdından Abbasoğulları'na geçişinin bir delili olarak değerlendirilmiş, Abbâsî hâkimiyetini savunan Horasan Şîası (bk. RÂVEDİYYE) buna dayanarak harekete geçirilmiş, bundan dolayı Abbâsîler Hâşimiye ismiyle de anılmıştır.

İlk Abbâsî halifeleri Ebû'l-Abbâs es-Sefâh ile Ebû Ca'fer el-Mansûr, Kûfe'de irat ettikleri hutbelerinde ve hiç kimsenin kendisi kadar Hâşimî kanı taşımadığını ileri süren Muhammed b. Abdullah el-Mehdî ile yazışmalarında, halifelik konusunda yukarıda belirtilen Abbâsî iddialarını ortaya koymaya gayret etmişlerdir. Şîî-İmâmî müellif Nevbahtî, Halife Mehdi-Billâh'ın, hilâfetin Abbâsîler'e Muhammed b. Hanefiyye ve Ebû Hâşim'den geçtiği görüşünü reddederek ailenin meşruyet kaynağını Hz. Peygamber'in amcası ve meşrû vârisi olması sebebiyle Abbas b. Abdülmuttalib'e dayandırdığı şeklinde bir rivayet nakleder (*Fıraku's-Şî'a*, s. 43). Bu rivayetin, Abbâsî iddiasını zayıflatmak amacıyla İmâmîler tarafından yapılan propaganda sonucunda ortaya çıkmış olabileceği de ileri sürülmektedir (Watt, s. 47-48).

Tarih boyunca Benî Hâşim mensupları tarafından İdrîsîler (789-974), Zeydîler (864-928), Ressîler (897-1300), Fâtımîler (909-1171), Hammûdîler (1016-1058), Sa'dîler (1511-1659) ve Filâfîler (1631 [halen devam etmektedir]) gibi birçok hâ-

nedan kurulmuştur. IV. (X.) yüzyıldan 1343'e (1924) kadar Mekke'yi idare eden şeriflerle 1916-1925 yıllarında Hicaz'da, 1921-1958 yıllarında Irak'ta ve yine 1921'den günümüze kadar Ürdün'de hüküm süren Hâşimî krallıkları da Benî Hâşim'e mensup kişiler tarafından kurulan meşhur hânedanlardır (bk. HÂŞİMİLER).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Kelbi, *Cemhere* (Abdüssettâr), I, 96-147; Ma'mer b. Müsennâ, *Eyyâmü'l-'Arab kab-le'l-İslâm* (nşr. Âdil Câsim el-Beyâtî), Beyrut 1407/1987, II, 515; İbn Hişâm, *es-Sire*, bk. İndeks; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 55-56, 86; IV, 11; Zübeyrî, *Nesebü Kureys*, s. 14-91; İbn Habîb, *el-Münemmak*, s. 53, 69, 144, 187, 188, 200, 360; Cähiz, *Fazlı Hâşim 'alâ 'Abdişems* (*Resâ'ilü'l-Cähiz* içinde), Beyrut 1987, s. 409-461; Ezrakî, *Ahbârü Mekke* (Melhas), I, 112, 114, 126, 232, 247; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâşe), s. 117-143; Belâzürî, *Ensâb*, I, 64-67, 80, 102, 229, 590; Ya'kûbî, *Târîh*, I, 241-253, 296-298; Sa'd b. Abdullah el-Eş'arî, *el-Makâlât ve'l-fırak* (nşr. M. Cevâd Meşkûr), Tahran 1963, s. 39-40, 69; Nevbahtî, *Fıraku's-Şî'a*, s. 29-30, 42-43; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), II, 239-254; Eş'arî, *Makâlât* (Ritter), s. 20-21; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *Mekâtîlü'l-Şâlibiyyîn* (nşr. Ahmed Sakr), Beyrut 1987, s. 23-565; İbn Hazm, *Cemhere*, s. 14-72; Müeyyirî, *Mecma'u'l-emşâl* (Ebû'l-Fazl), IV, 5; Sem'ânî, *el-Ensâb*, V, 624-625; İbn Kudâme, *et-Tebyîn fi ensâbi'l-Kureşsiyyîn* (nşr. M. Nâyif ed-Düeymî), Beyrut 1408/1988, s. 55-176; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, II, 359-361; Kal-kaşendî, *Nihâyetü'l-ereb* (nşr. İbrâhîm el-Ebyârî), Kahire 1991, s. 435; a.mlf., *Kalâ'idü'l-cümân* (nşr. İbrâhîm el-Ebyârî), Kahire 1402/1982, s. 153-166; Makrizî, *en-Nizâ' ve'l-tehâşum fi mâ beyne Benî Ümeyye ve Benî Hâşim* (nşr. Hüseyin Münîs), Kahire 1988; Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ*, I, 319-320; G. van Vloten, *De Opkomst der Abbasiden in Chorasán*, Leiden 1890; a.mlf., *Emevî Devrinde Arab Hâkimiyeti: Şîa ve Mesih Akideleri Üzerine Araştırmalar* (trc. Mehmet S. Hatiboğlu), Ankara 1986, s. 53-58; B. Lewis, *The Origins of Ismailism*, Cambridge 1940, s. 28, 31; a.mlf., "Hâşimiyya", *EI*² (İng.), III, 265; Ali Sâmî en-Neşşâr, *Neş'etü'l-fikrî'l-felsefî fi'l-İslâm*, Kahire 1977, II, 257-259; a.mlf., *Hz. Muhammed Mekke'de* (trc. M. Ramî Ayas - Azmi Yüksel), Ankara 1986, s. 11-15, 20-26, 36-38, 95, 99, 126-130, 145-148, 153; W. Montgomery Watt, *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri* (trc. E. Ruhi Fiğlalı), Ankara 1981, s. 47-48; J. Wellhausen, *İslamiyetin İlk Devrinde Dinî-Siyasî Muhalefet Parçaları* (trc. Fikret İşıltan), Ankara 1989, s. 151-152; Kehhâle, *Mu'cemü kabâ'ilü'l-'Arab*, Beyrut 1991, III, 1207; İbrahim Sarıçam, *Emevî-Hâşimî Mücadelesi* (doktora tezi, 1991, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü), s. 48-58, 98-117, 125-135, 168-189; Abdullah Hurşid el-Berrî, *Kabâ'ilü'l-'Arab fi Mısr*, Kahire 1992, s. 111-115; Sadrüddîn Şerefüddîn, *Hâşim ve Ümeyye fi'l-câhiliyye*, Beyrut, ts., s. 49-276; M. G. S. Hodgson, "How did the Early Shi'a Become Sectarian", *JAOS*, LXXV (1955), s. 1-13; Abdülazîz ed-Dürî, "Dav' cedid 'ale'da' ve'l-'Abbâsiyye", *Mecelletü Külliyyetü'l-âdâb*, II, Bağdad 1960, s. 66-67.

İBRAHİM SARIÇAM - MUSTAFA ÖZ

HÂŞİM b. ABDÜMENÂF (هاشم بن عبدمناف)

Ebû Nadle Hâşim b. Abdimenâf
b. Kusayy b. Kilâb el-Kureşî
(ö. 524 [?])

Hz. Muhammed'in büyük dedesi
ve Benî Hâşim'in atası.

Asıl adı Amr olup Mekke'de ktlığın hüküm sürdüğü bir yıl Suriye'den getirdiği ekmelekleri kırarak et suyu ile çorba yapıp hacılara dağıttığı için "Hâşim" (kıran, ufaltan) lakabıyla meşhur olmuştur. Kureys kabilesi adına Sâsânîler, Himyerîler, Habeşîler ve diğer bazı devlet ve kabilelerle ticarî ve diplomatik ilişkiler kuran Hâşim, Bizans İmparatoru I. Leon ve Gassânî melikiyle anlaşarak ülkelerine Kureysliler'in serbestçe ticarî seyahat yapabilmelerini sağladı. Böylece Kureys'in Mekke ve çevresiyle sınırlı olan ticarî ilişkileri daha geniş bir boyut kazandı. Kureys'in kış ve yaz olmak üzere yılda iki defa ticarî seyahat yapmasını gelenek haline getiren Hâşim kışın Yemen ve Habeşistan'a, yazın da Suriye ve Anadolu'ya kadar giderek ticaret yapardı. Hâşim, Habeşistan'da da serbestçe ticaret yapabilmeleri için Necâşî'ye bir mektup gönderdi ve kervan yolu üzerinde yaşayan kabilelerle ticarî antlaşmalar yaptı. Kureysliler bu kabilelere ait malları Bizans topraklarına götürüp satacaklar, parasını masraf almadan kendilerine teslim edecekler, onlar da Kureys kervanlarının yol emniyetini sağlayacaklardı.

Hâşim Mutayyebîn ittifakının lideri idi. Mutayyebîn ile Ahlâf (Leakatü'd-dem) arasındaki çekişmenin ardından Kureys ailesi içinde barış sağlanınca rifâde* ve sikkâye* görevlerini de üstlendi; hac ibadetiyle ilgili bazı düzenlemeler yaptı. Hacıların ve Kureys kabilesinin su ihtiyacını karşılamak üzere Mekke'de Bezr ve Sicille adlı iki büyük kuyu kazdırdı. Dedesi Kusayy'ın yaptığı gibi hac mevsiminde Mekke'deki kuyulardan develerle su taşıtarak zemzemin çıktığı mevkide bulunan deriden yapılmış havuza doldurur ve hacıların su ihtiyacını karşılardı. Hâşim bu faaliyetleriyle, hem kendi kabilesi hem de Arabistan'daki diğer kabileler ve komşu kabilelerin hükümdarları nezdinde itibar kazandı. Kardeşi Abdüşems'in oğlu Ümeyye, Hâşim'in nüfuzunu kıskanarak onu münâfereye (nesep, şan ve şeref konusunda övünme) davet etti. Yenilen Ümeyye, önceden kararlaştırılan şartlara göre elli deve vermek ve on yıl müddetle Dimaşk'ta ikamet etmek zorunda kaldı. Şarkiyatçıların, Emevîler'e Hâşimîler ara-